

Anna Tywończuk – Gieniusz

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.

Karnoprawne i kryminologiczne aspekty przestępstwa zmuszania w świetle art. 191 k.k.

Ochrona osobistej wolności w sferze swobody podejmowania i realizacji decyzji woli odnośnie postępowania (zachowania), niewątpliwie stanowi dla każdego człowieka istotną kwestię. Właśnie taką sferę wolności osobistej jednostki narusza czyn zabroniony o znamionach określonych w przepisie art. 191 obowiązującego k.k. Za główny cel rozprawy doktorskiej postawiono ukazanie karnoprawnych i kryminologicznych aspektów stosowania „przemocy wobec osoby” lub „groźby bezprawnej”, w celu zmuszenia do określonego działania, zaniechania, znoszenia lub w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności. Aspekt karnoprawny został ukazany w drodze analizy polskich regulacji prawnych typizujących „przestępstwo zmuszania” na gruncie kodeksów karnych z 1932 r, 1969 r. oraz z 1997 r. Natomiast aspekt kryminologiczny przedstawiono w drodze analizy wyników badań empirycznych. Uwzględniono ujęcie dogmatyczne, jak i praktyczne.

Rozprawa doktorska składa się z 5 rozdziałów. Ze względu na interdyscyplinarny, prawno - kryminologiczny charakter rozprawy, otwierający ją rozdział I ma charakter metodologiczny. Niezbędnymi do zrealizowania celu (założenia) rozprawy doktorskiej stały się metody: dogmatyczna, analityczna, statystyczna oraz badań aktowych. W rozdziale II dokonano analizy dogmatycznej historycznych kodeksów karnych z 1932 r. oraz 1969 r. w celu poznania i zrozumienia ewolucji regulacji w zakresie przestępczego zmuszania jednostki do zachowania wbrew jej woli. W rozdziale III przedstawiono strukturę przestępstwa z art. 191 obowiązującego k.k., ze wskazaniem na całkowite *novum* zapisu § 2 w zakresie bezprawnego wymuszania zwrotu wierzytelności. Następnie, rozważania ukierunkowano na kwestię ustawowego zagrożenia karą i środkami karnymi przy przedmiotowym przestępstwie oraz na problematykę kwalifikacji prawnej występującej w praktyce orzeczniczej. W rozdziale IV zaprezentowano strukturę i dynamikę przestępstw z art. 191 § 1 i 2 k.k. stwierdzonych na obszarze Polski, z wyszczególnieniem terenu województwa podlaskiego oraz liczba przestępstw prawomocnie osądzonych w latach 1998 - 2014 r. W ramach rozdziału V zostaną przedstawione wyniki analizy akt spraw karnych prawomocnie zakończonych w latach 1998 - 2014 w Sądzie Rejonowym w Białymstoku.

Badania naukowe rozpoczęto od sformułowania głównego problemu badawczego, którym stało się pytanie: „W jakim zakresie współczesny kształt przepisu art. 191 k.k. gwarantuje ochronę wolności osobistej jednostki w sferze swobodnego wyboru postępowania (zachowania)?”. Tak postawiony problem badawczy posłużył do wysunięcia hipotezy głównej,

że „Współczesny kształt przepisu art. 191 k.k. nie w pełni gwarantuje ochronę wolności osobistej jednostki w sferze swobodnego wyboru postępowania (zachowania)”. Potwierdziły ją badania empiryczne.

Potwierdziła się w pełni hipoteza zakładająca, że dorobek kodeksów karnych z 1932 r. oraz z 1969 r. w znaczny sposób wpłynął na obecny kształt przepisu art. 191 k.k. Jego konstrukcją ustawodawca ugruntował „kierunkowość” przestępstwa poprzez wyeksponowanie zamiaru wraz z celem, któremu podporządkował sposób podjęcia czynności sprawczej. W § 1 określono treść celu, jako zmuszenie innej osoby do określonego działania, zaniechania, znoszenia. Wykazano, iż występki ujęte w przepisie art. 191 § 1 k.k., jak również *novum* wprowadzone w § 2 na gruncie kodeksu karnego z 1997 r. są do siebie zrelacjonowane i różnicuje je jedynie cel. Oba wymagają działania umyślnego, jedynie w zamiarze *dolus directus coloratus*, co świadczy o ich kierunkowym charakterze. Potwierdziła się także w pełni druga hipoteza zakładająca, że regulacja karna z art. 191 k.k. ewoluowała w kierunku zawężenia zakresu kryminalizacji zachowań oraz zwiększenia wysokości zagrożenia karnego. Zawężono zakres pojęciowy znamienia „przemocy” poprzez dookreślenie jej zwrotem „wobec osoby”. Ustawodawca wyodrębnił w § 2 typ kwalifikowany ze względu na treść celu, jakim jest „wymuszenie zwrotu wierzytelności”, nie oddając jednak swej intencji w brzmieniu przepisu; sankcja uległa zaostrzeniu (1 m. do lat 3 - § 1, od 3 m. do 5 lat - § 2). Tryb ścigania uległ zmianie z wnioskowego na urzędowy.

Przyjęto założenie, że wprowadzony nowelizacją kodeksu karnego z dnia 7 stycznia 2016 r. art. 191 kk paragraf 1a, który uczynił z uporczywego utrudniania korzystania z lokalu przestępstwo, nie rozwiązuje problemu karalności stosowania przemocy pośredniej, ponieważ stanowi jedynie odpowiedź na problem nękania lokatorów przez nieuczciwych właścicieli lokali lub przez tzw. „czyścicieli kamienic”, czyli administratorów budynków, działających w intencji właścicieli. Stąd, zrodził się postulat, iż najbardziej wskazanym rozwiązaniem byłby powrót do znamienia „przemocy”, jak obowiązywał do dotychczasowych kodeksach karnych z 1932 r. i 1969 r. Wówczas zakres kryminalizacji obejmowałby obok bezpośrednich form przemocy, również formy przemocy pośrednio sytuujące się w stosunku do zmuszanego, niosące dolegliwość i krępujące jego wolę. Karane byłoby kierowanie czynności fizycznej nie tylko wobec „osoby trzeciej” pozostającej w środowisku zmuszanego, ale również na „postępowanie z rzeczą”, będącą przekaźnikiem przemocy. Postulat tym bardziej zyskuje na ważności, że jak wykazały wyniki badań akt spraw karnych w rzeczywistości społecznej sprawcy często stosowali przemoc pośrednią w celu zmuszenia innej osoby do określonego działania, zaniechania, znoszenia, czy wymuszenia zwrotu wierzytelności.

Następnie ustalono, że owszem ustawodawca założył kryminalizację bezprawnych

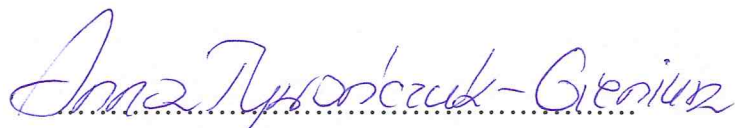
sposobów egzekwowania faktycznie istniejącej wierzytelności, jednak nie oddał swej intencji w konstrukcji § 2. Sformułowanie „w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności” przesądza, że wierzytelność jest tylko komponentem strony podmiotowej, określającym cel działania sprawcy. Założenie braku ustawowego wymogu, co do istnienia stosunku zobowiązaniowego pomiędzy sprawcą, a pokrzywdzonym prowadzi do wniosku, że sprawcą przestępstwa ujętego w art. 191 § 2 k.k. może być każdy działający w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności własnej (działający we własnym interesie) lub cudzej (w cudzym interesie), po pierwsze, w sytuacji, faktycznego jej występowania w rzeczywistości, po drugie, w sytuacji, subiektywnego przekonania o istnieniu wierzytelności i dążenia do wymuszenia jej zwrotu.

Nie w pełni potwierdziła się natomiast hipoteza, zakładająca, że w analizowanym okresie (1998-2014) przestępstwa z art. 191 § 1 i § 2 wykazały jednolitą tendencję w zakresie dynamiki, a ich udział w ogólnej liczbie przestępstw w Polsce nie był znaczny.

W pełni pokryła się natomiast hipoteza zakładająca, iż najczęściej sprawcami byli młodzi mężczyźni stosujący groźbę popełnienia przestępstwa w celu zmuszenia pokrzywdzonego do określonego działania lub w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności. Wnikliwa analiza akt spraw karnych w zakresie etiologii występów pozwoliła na wyprowadzenie wniosków, iż sprawcy przestępstwa z art. 191 § 1 i 2 k.k. najczęściej posiadali motyw do zastosowania groźby bezprawnej wyłącznie lub w połączeniu z przemocą bezpośrednią, rzadziej z przemocą pośrednią, ukierunkowaną na postępowanie z rzeczą lub na oddziaływanie na osoby trzecie. Sprawcy przestępstwa z art. 191 § 1 k.k. stosujący groźbę bezprawną, najczęściej żądali od pokrzywdzonych określonego działania, polegającego na wykonaniu czynności praktycznej, prawnej, seksualnej. Natomiast sprawcy stosujący groźbę w celu wymuszenia zwrotu wierzytelności najczęściej żądali należnych wartości z innych tytułów niż zwrot pożyczonej lub skradzionej rzeczy/pieniędzy, opiewającej na wartość do 5000 zł. Przedmiotem badań uczyniono także relacje łączące pokrzywdzonych ze sprawcami. Zweryfikowano, także, że ofiary zdecydowanie przeważnie były znane sprawcom. Pokrzywdzonego zmuszaniem do określonego działania, zaniechania, znoszenia łączyły zdecydowanie częściej więzi rodzinne, partnerskie, koleżeńskie, rówieśnicze, niż służbowe, biznesowe, czy wynikające z zatrudnienia. Natomiast ofiary sprawców wymuszających zwrot wierzytelności nie pochodziły z jego najbliższego środowiska rodzinnego, sąsiedzkiego, a raczej z osiedlowego, pracowniczego, zawodowego, biznesowego, czy usługowego.

W toku badań nie potwierdziła się w pełni ostatnia hipoteza zakładająca, że wobec sprawców skazanych na podstawie art. 191 § 1 lub § 2 k.k. sądy najczęściej orzekały niski wymiar kary, stosując przy tym warunkowe jej zawieszenie. Częściej i surowiej byli karani sprawcy wypełniający znamiona czynu zabronionego w § 2. Zweryfikowano, iż w praktyce

dochodziło do skazywania na karę pozbawienia wolności za czyn kwalifikowany (§ 2) w wymiarze zbliżonym, a nawet niższym względem kar orzekanych za podstawowy typ przestępstwa zmuszania (§ 1).

Anna Tywończuk – Gieniusz